

עשרה שירים חדשים ליהודה הלוי

מאת חיים שירמן

לפני מאה ושמונה שנים פרסם ש"ד לוצאטו יחד עם החלק הראשון של דיואן יהודה הלוי גם 'לוח' שהותקן בידי מעתיקו של הדיואן הנ"ל.¹ היתה זו רשימת שירי יהודה הלוי ופיוטיו, בכללם כאלה שנשתמרו בהעתקות המצויות לפנינו כיום וכאלה שאבדו בינתיים, עד שעצם קיומם נודע לנו רק מעדותו של בעל 'הלוח'. יש להניח שחלק ניכר מן היצירות הללו נעלם עוד לפני דורות רבים וספק אם נזכה פעם לראותן. אולם 'הלוח' מכיל גם את התחלותיהם של שירים אשר ניתן להתחקות על עקבותיהם ולהעלותם מתהום הגשייה. ואכן תוך שלושים השנים שעברו מאז השלים י' דוידזון את התוספת לספרו "אוצר השירה והפיוט" (1935), ודבריו נדפסו ב-1937 / 1938) נתפרסמו פה ושם גם שירים לא ידועים ליהודה הלוי, מאלה שהובאו ב'לוח', ואף אחרים שלא הובאו. רשימת הפרסומים הללו ניתנה בספרי 'שירים חדשים מן הגניזה' (1964) ובאותו הספר נדפסו כמו כן בפעם הראשונה 16 שירי קודש וחול ליהודה הלוי.²

אין צורך להדגיש שבפרסום הזה לא נסתיימה עדיין פרשת הגניזה המצרית. שהרי רק לאחר שתותקן רשימה מליאה של כל השירים והפיוטים הכלולים במקור המופלא הזה נדע בבטחה אם נשתיירו בו עוד רבים מדברי יהודה הלוי. מלאכת פרסומם לא נחה מכל מקום אף בשבע השנים שלאחר 1965, ומן הראוי לפרט כאן את הטקסטים שיצאו מאז לאור. הריהם:

- 1 "ידידי מה אנוש עפר ואפר", מהד' י"ל וינברגר — 'בצרון', נא (תשכ"ה) / 1965, 79-78, ועיין גם כן שם, 226-227.
- 2 "ידידיך עבדיך" [ליהודה (הלוי)?], מהד' ד' ירדן — 'בצרון', נא (תשכ"ה) / 1965, 159-193.
- 3 "ישבה שוממה", מהד' י' מרקוס — 'אוצר יהודי ספרד', ט (תשכ"ו/1966), 43.

1 'דיואן ר' יהודה הלוי', ליק, תקכ"ד / 1864, עמ' 6-18 נזכיר כאן שגם אברהם נויבואר פרסם בספר הזכרון לד' קופמן (1899) מפתח לקובץ שירי י' הלוי (מתוך הגניזה).

2 'שירים חדשים מן הגניזה', הוצאת האקדמיה הישראלית הלאומית למדעים, ירושלים תשכ"ו / 1965 עמ' 235-236 ; 237-254 ועיין גם כן 481.

4 אגרת לא ידועה אל שמואל בן-חנניה, מהד' א' שייבר — 'תרביץ', לו (תשכ"ז/1966), 156-157. ועיין גם כן ש"ד גויטיין, שם, עמ' 299.

5 "אתה נרי אל יחשך מאורי", מהד' ח' שירמן — 'הארץ', ד' בסיון תשכ"ח/31.5.1968, ועיין גם כן י' בקון ב'הפועל הצעיר' סא, חוב' 42 (תשכ"ח/1968), 25-26.

6 השלמה לאגרת אל משה אבן-עזרא, מהד' ש' אברמסון — 'ספר שירמן' (תש"ל/1970), 385-407.

הנני מפרסם להלן עוד עשרה שירים⁸ ליהודה הלוי ומגיש את הקבוצה הזאת כשי לעמיתי וידידי שמעון הלפין, המשורר הדגול, חובב השירה האמיתית, הבקי בדרך יצירתם של האמנים. תשעה מן השירים האלה הם מסוג הפיוטים והסליחות ואחד מהם שייך לתחום שירת החול. כולם מודפסים כאן על פי כתבי-יד הטמונים בכמה ספריות ציבוריות ופרטיות וחובה בעימה לי להודות לבעליהן ומגהליהן על שהירשו לי להשתמש באוצרותיהן⁴.

וזהו רשימת כתבי-היד:

ברלין —, הספרייה הלאומית מס' 180, והוא קובץ סליחות מצפון אפריקה שהועתק במאה ה"ח⁵. על פיו נדפס כאן שיר ט.

פאריז —, הספרייה הפאלאטינית, אוסף דה-רוסי, מס' 1192. קובץ פיוטים לפי מנהג ספרד, כנראה מן המאה ה"ט⁶. — שירים ז, ח.

שוקן —, מס' 23, קובץ סליחות מן והראן (היא אוראן שבאלג'יריה) שהועתק ב-1726. — שיר ט.

שוקן —, מס' 37, הוא אחד המקורות החשובים ביותר לידיעת השירה של התקופה הספרדית. הועתק במאה ה"ז⁷. — שיר ה.

שוקן —, מס' 71. כתבי-יד מאוחר שהועתק כנראה במצרים במאה ה"ט;

3 לשם הדיוק עלי לציין כי חמישה מתוך שירי הקבוצה הזאת (המס' א, ב, ג, ז, ט) הוכנו כבר לפני שש שנים לשם פרסום בספר-היובל של בית-המדרש למורים שבבוסטון. הטקסטים האלה סודרו בדפוס ואפילו נדפסו בכמה תדפיסים שהועמדו לרשותי; על כן נזכרה חוברת התדפיס הזאת בסקירתי הביבליוגרפית "חקר השירה והפיוט בשנת 1966" ב'קריית ספר' מב (תשכ"ז/1967), עמ' 394, מס' 1804. אולם לאחר שהספר שבשבילו נועדו חמשת השירים לא יצא לאור, הרי דינם כאלו לא נדפסו כלל. צירפתים אפוא למאמר שלפנינו.

4 עלי להודות להנהלת הספרייה של מכון שוקן בירושלים גם על שיכולתי להשתמש בתצלומים של כתי' ברלין, פארמה וששון (מס' 590) השייכים לה. במכון לצילומים בירושלמי ניתן לי לעיין בתצלום של כ"י ששון 495.

5 M. Steinschneider, *Verzeichnis der hebräischen Handschriften in der Königl. Bibliothek zu Berlin*, 1878-1897, II, p. 24.

6 G. B. de Rossi, *Mss. Codices Hebraici*, Parma, 1803, III, p. 95-96. צונץ הירבה להשתמש בכתבי-היד הזה בספרו הגרמני על תולדות ספרות הפיוט (ברלין 1865/1867).

7 תיאור כולל של כ"י שוקן 37 נחפרסם בראשיתו של כרך הביאורים לשירי החול של משה אבן-עזרא, מהדורת ח' בראדי (תש"ב/1942).

הסופר עשה את מלאכתו ברישול, ויתר על כן, דפי הספר סבלו מאד מפגעי התולעים. אף על פי כן זהו מקור רב-ערך: גם בגלל שפע הטקסטים הנדירים שכוסנו בו וגם משום שרבים מהם זהים עם הטקסטים הכלולים בכ"י ששון 590 (עיין עליו להלן). הדמיון שבין שניהם רב כל כך, עד שנראה שהם הועתקו מאיזה מקור משותף או שכ"י שוקן שאף חלק מתוכנו במישרין מכ"י ששון. כ"י ששון הנ"ל סבל הרבה מן הרטיבות, ולעתים ניתן לנו להשלים אותיות לקויות ומטושטשות שבתוכו לפי כ"י שוקן 71. — שירים מס' א, ב, ג, ד.

ששון 495, פיוטים לפי מנהג אוניון, הועתקו במאה ה"ז⁸. — שיר מס' ו. ששון 590, קובץ שירי חול וקודש, מן המקורות החשובים ביותר לידיעת השירה העברית בספרד. הועתק בתורכיה במאה ה"ט⁹. — השירים מס' א, ב, ג, ד, י.

לבסוף כמה מלים על דרך ההוצאה. השתדלתי עד כמה שאפשר לשמור על הכתיב שבו הועתקו השירים בכתבי-היד. אם היה לי יותר ממקור אחד, הרי מבוססת מהדורתי על כתיבו של המקור הנזכר אצלי במקום הראשון. לעתים רחוקות נאלצתי לשנות את הנוסח של אותו המקור הראשון ולהחליפו בגירסה שמקורה בכתבי-יד אחר או בהצעת תיקון משלי. כל השינויים צוינו כמובן בהערות. לנוחיות הקוראים ניקדתי את הפיוטים והוספתי עליהם סימני-פיסוק, אך כדי שלא לפגוע בנאמנות ההעתקה, שמרתי על הכתיב המלא גם לאחר הניקוד.

[א]

— — — — — / — — — — —

יוֹשְׁבֵי עַל פֶּסַח שְׁמָה / בְּגִבְהֵי מְרוֹמָה,
בְּאַמֶּת כִּי גָדוֹל אֶתָּה / וְגָדוֹל שְׁמָךְ!

הַמֶּהָלָל — עַל כָּל גֹּאֵה / גִּבְהֵי שְׁבִילָיו,

נִעְלָם — אֶכֶן יִרְאֶה / עַל עֵין פִּלְאָיו,

מִלְסַפֵּר כָּל פֶּה יִלְאֶה / רֵב מֶהָלָלָיו,

וְעַלֵּי כָל גִּבְהֵי רִמָּת / וְנִעְלָם מִקֻּמָּה!

5

8 תיאור כ"י זה ניתן בקאטאלוג של ד"ס ששון ('אהל דוד' 1932) עמ' 219-220.
9 עיין בתיאורו המפורט מאוד של כ"י זה, 'אהל דוד' 461-470. מן הראוי לציין, כי בספריית האוניברסיטה שבקיימברידג' (אנגליה) שמור קטע מתוך אוסף של שירים ופיוטים (16 דפים) שהועתק ללא ספק בידי מעתיק כ"י ששון הנ"ל. הקטע נשתמר באופן מצויין וסימנו בספריה הוא University Library Collection Add. 1745/8 f. 34-49.

חיים שירמן

וְאִנּוּשׁ אִיף הַשִּׁי יוּכַל / מְקַצֵּת פֶּאָרֶף,
כִּי לְמַשְׁכִּיל שָׁנָא בּוֹ שְׂכַל / כִּי רַב הַדְרָף,
עֵין יָצוּר לֹא רָאָתָה הַיְכַל / מִשְׁכַּן דְּבִירָף.
10 מַה מָּאָד, מָרוֹם, עֲצֻמָּת / וּמִכָּל יְקוּמָף!

דוֹר לְדוֹר טוֹבָף יִבְיָעוּ / וְרַע אָמוּנִים,
רַב פֶּלְאִיף יוֹדִיעוּ / אַבּוֹת לְבָנִים,
צוּר, עֲדִי מְתִי יִכְנִיעוּ / צָרִים אָמוּנִים,
עִם אֲשֶׁר מִכָּף גָּאֻלָּת / בָּעָז תַּעֲצוּמָף?

15 הִלְעוּלָמִים וְנַחֲתָ / בָּנִים רְצִיתָם,
בְּשִׁבִי אוֹתָם הַנַּחֲתָ / אַחֲרֵי פְדִיתָם?
שׁוֹב לְהָשִׁיב עִם הַדְחָתָ / מִהֵר שְׁבִיתָם,
חַיֵּשׁ תְּקוּמָם עִם בַּחֲרָתָ / לְהִיּוֹת הַדּוּמָף!

יושבי על כסא

ששון 590 עמ' 156 'עוד להר' יהודה הלוי ז"ל מושח'; שוקן 71 דף 85 א 'מושח לזה הנז' [=יהודה הלוי].
13 בכתבי־היד: ציר עדי.

1 יושבי: תה' כג, א יושב; שתה: אשר שמת (אותו) 3 גאה: יש', ב יב, גבוה.
4 על עיו: בהתגלות. 8 שכל: כנראה ר"ל כי מה שהמשכיל מבין מפארך אינו אלא
שוא. 11 דור לדור: תה' קמה, ד; אמונים: ש"ב כ, יט, עם ישראל. 13 צריב
אמונים: ר"ל האויבים את בני ישראל האמונים עלי תולע (איכה ד, ה). 14 תעצומך:
מלשון 'תעצומות' (תה' סח, לו). 16 אחר פדיתם: לאחר שגאלתם. 17 שביתם:
צפ' ב, נ. שיעורו: תמחר להשיב את שביתו של העם שהדחת. 18 הדומך: הכינוי
של ציון (דהי"א כח, ב; איכה ב, א) הועבר כאן על עם ישראל.

[ב]

[אהבה]

יִדְעִי פְדוּתִי אַחֲקוֹר: / עַד מָה בְּגֻלוֹת אֲשֻׁבָּה?
מְתִי לְחִדְרֵי הַצִּבִּי / אֲשׁוּב, בְּחִיקוֹ אֲשֻׁכָּבָה?

הִנֵּה לְמוֹעֵד מַעֲוָדִים / יָמִי וְחִלְדֵי בְרָחוּ –
וְאֶהְיֶה לְשִׁדְּדִים / לְעַג וְעָלִי שְׁמָחוּ.
נֶאֱמַן, מִקְבֵּץ נִדְדִים / צָפוֹן וְתִמְנָן נִדְחוּ –

5

עשרת שירים חדשים ליהודה הלוי

כְּמָה אֶקְוֶה לְדִרְזוֹר? / כְּמַעַט וְתִקְוָה נִכְזָּבָה!
אֲשֵׁב בְּמִאֲסַר הַשָּׁבִי, / אֲבָכָה וְעֵינֵי דָאָבָה.

וּבִעֵת יִגְוִי עֲצָמוּ / אֲכַטַּח בְּחֶסֶד פּוֹעֲלִי –
אוֹלִי עֲתִידוֹת נַעֲלָמוּ / אֲכִיר וְאִדַּע גּוֹאֲלִי.
10 עֲצוֹת מַעַט לִי נִחְמוּ / עֲנוֹת לְהָשִׁיב שׁוֹאֲלִי,

דִּי לִי לֵעֵת צָר יַעֲצוֹר / יַעֲזוֹר לְנַפְשׁ דָּאָבָה –
מַה לִּי לְאַרְצָא הַצִּבִּי / וְלַעֲזִיר תַּהֲלֶה עֲזָבָה?

דוֹרָף בְּרָגֵל גָּאוֹה / וּבְאֵין תְּשׁוּעָה נַעֲזוֹר –
אֲעִיר יְדִידוֹת אַחֲוָה / חוֹכָה פְּדוּת תּוֹף מִאֲסַר,
15 תַּעֲרִב לְנַפְשׁ תֹּאבָה / לְזִמְנָא אֲשֶׁר הָיְתָה כָּבֵר

יָם סוּף בְּרָגִלִי אַעֲבוֹר / יוֹם בּוֹ מִצּוּלָה חֲרָבָה,
רְאוּ בְּאַרְצָא אוֹיְבִי / עֵינֵי פְלִיאָה נִשְׁגָּבָה.

הַתַּעֲזָרְרִי מִבּוֹר עֹנִי, / קוּמִי, עֲנִיָּה סוֹעֲרָה,
רַב בְּאֲשֶׁר שָׁם תִּשְׁכְּנִי / נַפְשִׁיךָ בְּעַמָּל קִצְרָה.
20 אֵל תִּדְאָגִי, כִּי הִנְנִי / רַחֲמֵי יְדִידִים אֲזַכְרָה.

עוֹרִי לְקוֹל זְמִיר וְתוֹר, / כִּי עֵת פְּדוּתֶךָ קָרְבָּה
יוֹם מַעֲלָמוֹת תִּשְׁטִיבִי / דְּרַכְּךָ לְבִקְשׁ אֶהְבָּה.

יודעי פדוּתִי אַחֲקוֹר

ששון מס' 590 עמ' 144 'עוד לו ז"ל' [=ליהודה הלוי]; שוקן 71 דף 87 ב'. 5 שוקן:
נדודים. 9 ששון: אותי עתידות נאמש(?) ; שוקן: גחמו. 21 שוקן: עת פקודתך.
1 יודעי פדוּתִי: היודעים מתי תבוא הגאולה, כגון בעל ספר דניאל ומחברים מאוחרים
המתשבים את הקץ. 2 לחדרי הצבי: לחדרי הקב"ה, הוא בית המקדש. בחיקו: ש"ב
יב, ג. 3 למועד מועדים: דב' יב, נ, ככלות זמן וחמנים. ימי וחלדִי: תה' לט, ו, ימי
חיי. 4 ועלי: לאידי. 5 נאמן: אלהים. נדחו: שנדחו. 7 דאבה: תה' פח, י:
זלגת דמעין' בלשון החרגום. 9 נעלמו: שנסתרו. 10 נחמו: שתנחמנה אותי.
ענות: תשובה להשיב לשואלי מהי תקוותי. הדברים מגומגמים והנוסח כנראה משובש.
11 יעזור: האלהים. 12 מה לי: לפי העניין צריך היה טור זה לבוא אחרי 10, שהרי
אלה הם דברי השואל הנזכר שם. 13 דורך: תה' לו, יב; האויב. 14 אחוה:
במקרא: בלי חטף; הברית שאלהים כרת עם עמו. הוכה: יש' ל, יח; מצפה. 15
תערב: תנעם, ומוסב על 'פדות' (19). תאבה: שמשותקת. ויש לשים לב לחריזה:
גאוה, אחוה, תאבה. כבר: קה' ג, טו; לזמן בו כבר זכתה להיגאל. 17 אויבי: המצרים.
18 התעוררי: עד כאן היו אלה דברי כנסת ישראל; את דברי הסיום משמיע הקב"ה.
עניה סוערה: יש' נד, יא; כנסת ישראל. 19 רב: דב' ג, כו, די ומספיק. בעמל:

למי, ענייה, הנה / מבור עוני ראש אשא,
אשבור בקצפי שני / שוסף, יהי למשסה.
מגדל ישועות אבנה / תוף עיר אשר נהרסה,

תחזי בעינך כי ריב / לי עם מריבה, מחריב
20 ארצה, וישעף אקריב / וימי בלותך אשיב / לעדני.

היטבת חסדך, בתי / האחרון מראשון
לכתך במישור אתי / איך תעבוד את דישון?
חילך ליום העבדתי / אין לי מנוחה לישון.

קומי, לכי רעיתי, / לך אופרה אהבתי,
25 תחסי בצל קורתי / גם רגני כי באתי / לגני.

ימים קדומים

שוקן 71 דף 88ב, ועליו רשום שם: 'עוד לגו' ז"ל; והנה הפיוט שלפניו, 'אמרות אל', הוא ליהודה הלוי, ששון 590 עמ' 148, ועיין בקאטאלוג 'אהל דוד'. כאן לשון הכותרת היא 'עוד להר' יהודה הלוי ז"ל מושח', בראשי הטורים חתום: יהודה. פיוט זה הוא כנראה מסוג האהבות (ועיין בטור 24).

3 ששון: אלי אד ומור (?); שוקן: לקוי במקום הזה. 5 שוקן: חסר 'ענוני'. 6 שוקן: צירי אל צירי. 11 שוקן, ששון: וחבלים; איך ארעה את נעם. 13 שוקן: יגולה. 15 שוקן: וכילודך, ששון: וכילדה; שניהם: את אפע. 22 שוקן, ששון: תעבד.

1 מרודי: איכה ג, יט; טלטולי, והכוונה לגלות. 2 ליל: שה"ש ה, ב; גם הלילה מסמל את הגלות. עלי: הזמן (הגורל) מעלת לרעתי את הוד אויביי המקנאים בי. 2 הר המור: שה"ש ד, ו; כינוי להר המוריה. עובדי איכה ה, ח; צאצאי ישמעאל בן-השפחה. 4 לדוד שעשועי: השווה יר' לא, כ; לקב"ה אהובי. 5 מעי — על פי יר' לא, כ. שועי: פניית כנסת ישראל לידידיה. 7 שיחי: איוב ט, כז; דברי צערי. 8 עד: עד שאני שומע את נהמת לבי ('שאגה', תה' כב, ב) בשל מצבי והיא העולה מתוך גופי ('קריב', תה' קג, א). 9 לאן ואנה: לכל צד, כדוגמת הקנה במים (מל"א יד, טו). 10 צוק: דנ' ט, כל; מצוקה. באוני: בתאניה. 11 וחובלים: זכ' יא, ז. משני המקלות שנועדו לצאן ההריגה וכיתי רק למקל חובלים. 12 אנאלתי: יש' סג, ג; זיהמתי את לבושי. גוי נזעם: מלאכי א, ד; האויבים. 13 ולשוואלים: שאלתי מה ('הדוד') שיגלה לשואלים אותו על הגאולה. קץ הזעם: עיין דנ' ח, יט. 14 מרעה: עיין איכה א, ו. 15 אפעה: יש' מב, יד; אצעק. וארי: יש' ל, ו; החיות הרעות, הם האויבים, חונות בארצי. 16 דומי: דברי אלהים; מבור עוני: (עיין תה' מ, ג) — ארים את ראשך ואוציאך משבי הגלות. 17 שוסף: על פי יר' ל, טז. 19 ריב לי: יר' כב, ג. 20 לעדני: על פי בר' יח, ב, ר"ל: אחזיר לך, כנסת ישראל, את ימי נעורייך. 21 היטבת: רות ג, י; ור"ל: שמרת לי אמונים (בגלות). 22 לכתך: מלאכי ב, ו; קיימת את מצוותי. דישון: בר' לו, ל; אחד מאלופי אדום ומכוון לגזרים. 23 חילך: יח' כט, יח; כנראה ר"ל מיום שהעבדתי את המונך. לישון: פועל זה מוסב על אלהים גם בתה' מד, כד. 24 קומי: שה"ש ב, ג. 25 תחסי: בר' יט, ח. לגני: שה"ש ה, א; ציון.

[ה]

[גאולה ?]

אבן מאוסה תשים לפינה / ולמואסים תתן מגינה
בשר בני אל צופים לגואל / כי בא וסקל דרך ופינה
גאל יי גולת המוני / ויעטריה רצון כצינה.
דבר עלי לב קניו, ושמע / אל התפילה, אל התחינה.
5 החיש פדותם, השב שבותם, / רגע ובאו ציון ברינה
וינשלמו וינשאלו / ויהי לאויבים נוקם וקנא.

אב מאוסה

שוקן 37; דיואן של יהודה הלוי דף 186א, מס' קעב, בין השירים 'עבור עלי רצונך' ו'ימין עונך אלי'. שם רשום מעליו: 'ולה איצה [קרי: איצ'א] אבגדה'ו'. ואכן בראשי הבתים חתומות האותיות א—ו. שיר-קודש, אולי מסוג הגאולות.

1 לפינה: לראש פינה, על פי תה' קיח, כב. לפי המשקל דרושה עוד תנועה אחת לפני 'מגינה', מגינה: איכה ג, סה, מועקה. 2 בני אל: הושע ב, א; בני ישראל. 3 ויעטרהו: תה' ה, יג; ויקיפה. 4 עלי לב: יש' מ, ב; דברים הנעימים להם. ושמע: עיין מל"א א, כח. 5 החיש = החש; ובאו: יש' לה, י. 6 וינשלמו: יש' סג, ט; ויקח אותך. וקנא: על פי נחום א, ב.

[ו]

[נשמת לשבת חזון]

נשמת ילד בחוץ בגלות אל בית אביו כוסף / תיחדך.
יום שפכו שיח אלי יאסף,
יחנן יי צבאות את שארית יוסף.

נשמת הנכנעים מפני אויב והנדקרים בחרבו / תהדרך.
5 הם המוצאים מבית המלך ומסיבו,
היי בגוים ככלי אין חפץ בו.

נשמת ולד כבדו בחץ חטאיו מפולח / תועדך.
ויכנע לפני אויב כי נזרו מעליו מגולח,
והיה כעוף גודד קן משולח.

10 נשמת דומה לקאת מדבר וישוב משומם / תדגלך.
דוה לבב צועק מפני מתקומם,
דרכי סורר ויפשיני, שמני שומם.

נשמת העם הצופה צרי סליחה למעליו / תהודה,
האומרים, ואלו פינו מלא שירה פים ומצוליו
ולשוננו רנה פהמון גליו. 15

נשמת ילד

ששון מס' 495 (סדר הצומות וסדר לארבע פרשיות אוניו), דף 22 ב, על פי תצלום שברשות המכון לצילומים הירושלמי. ניקודו של כה"ל קלוי ופגום; הפיוט הועתק בו כנשמת לשבת חזון. בראשי בתיו חתום: 'יהודה' גרידא, אך הוא מובא בין שירי יהודה הלוי במפתח של ש"ד לוצאטו ב, ג מס' 48, ועיין דודון אוצר נ, 748; אלא שבמקורות אלה מנוסח בטעות 'נשמת ילד בחן'.

2 שפכו שיה: תה' קב, א: התפללו. 3 יחנן: עמוס ה, טו. 5 המוצאים: יח' יד, כב; הגולים. ומסכו: שה"ש א, יב; מכוון למקדש. 6 ככלי: מח, לח. 7 מפולח: מקור הציור במשלי ז, כג. 8 מגולח: שו' טז, יז, ועל כן סר כוחו. 9 זיהה: יש' טז, ב. 10 דומה: תה' קב, ז. משומם: עזרא ט, ד, עלוב. 11 מתקומם: איוב כו, ז: איוב. 12 ויפשיחני: איכה ג, יא; וישספני. 13 למעליו: לפשעיו. 14 ואלו פינו: מלשון תפילת נשמת. ומצוליו — ומצולותיו.

[ז]

[פתיחה ויוצר לתשעה באב]

1 דכיל (פתיחה)

איכה מאורי מאורותי כהו,
נפלו פני וכל יודעי תמהו!
יום חטא עמי, יום אידו מצאהו
יודע חזון אזי קשות ענהו,
5 הודיע לפנים אשר עתה קרהו
ויוכח עליו, בשוט לשון וסרהו,
דת אש עזב אולם אש אכלתהו —
הנסרו בשמעם ישעיהו. קדוש

איכה מאורי מאורותי כהו

פארמה, כ"י די רוסי מס' 1192 דף 74 ב, וכאן רשום מעל לפיוט 'דכול [כלומר: כניסה, פתיחה] עלי יוצר', בראשי הטורים חתום 'אני יהודה' בלבד, אך אין ספק שפיוט זה קשור ביוצר 'איכה מאורי' הבא אחריו והמכיל את התחימה המלאה 'יהודה הלוי'. רשום בין פיוטי יהודה הלוי בלוח לדיואן ב, 49, וגם אצל צונץ, ליטראטורגשיכטה 676; אוצר השירה והפיוט א, 2910; י 4181.
2 בכתב-היד: נפל פני.

1 איכה: המשורר מדבר בשם העם. 2 נפלו: בר' ד, ו. 3 מצאהו: על דרך 'ומצאהו רעות' (דב' לא, יז). 4 יודע חזון: יש' א, א; הוא ישעיהו. 6 בשוט

עשרת שירים חדשים ליהודה הלוי

לשון: איוב ה, כא. 7 דת אש: דב' לג, ב; התורה, אולם אש: העונש כמידת החטא. אכלתהו: כלשון הפסוק יח' טו, ה, והחרו נבדל כאן מיתר החרוים. 8 בשמעם: אולי מוטב לנסח בגוף שני: בשמעכם.

2 (יוצר)

ישעיהו תוכחות עלי חבר,
10 השמיע עדי אל אשר העיד עליו ויגבר
"שמעו, שמים, והאזינו, ארץ, כי יי דבר!"
הציף על ראשי מימי ודוני,
הודיעני אשר יקרע ים שאוני:
על מאסם תורת יי.
15 ניאמר לעדר אשר נפנר אין אוספו
וידל לפני מחרפו ומגדפו —
"ונח ישראל טוב, איוב ירדפו".

"ירדפו הצר — והוא דרוך התלאות,
הגלה לצריו וכל יום ייחל גבואות,
20 אולי יחנן יי צבאות".

קדוש
ישבתי וקוננתי בגאומי,
סכלי מסרגי ביד הולמי,
פלגי מים תרד עיני על שקר פת עמי.
דוב אורב הוא לי לרבות שכולי ואלמוני,
25 דרכי סוחר, ויפשחוני צוני,
גשבה עדר יי.

הגלו עדרי בצאת אריה מסבכו,
היו בגוים מלפני חרבו
ככלי אין חפץ בו.

30 היתה כמדבר יושבת פרוזן
העת שלח במשמניה רזון,
גם נביאיה לא מצאו חזון.

חֲזוֹן וְזָכְרָה קֶדֶם וְצוּרָה כְּאִישׁוֹן,
צַעֲקָה לֵאמֹר: מַעוֹל דִּישָׁן וְדִישׁוֹן
אַלְכָה וְאֶשְׁתָּכֶה אֶל אִישֵׁי הָרָאשׁוֹן. 35

קדוש
לִמַּד כְּפִיר לְטָרוֹף טָרֵף אָדָם אָכַל,
לְהַשְׁמִיד עֲזָרָהוּ חֲטָאֵי וַיִּכְבֵּל –
וְהָלִילוּ שִׁירוֹת הַיָּכֵל.

וַיֵּט מַעְלֵי כְּמַפְעָלֵי קוֹ הַמַּדָּה,
וַיִּכְבֵּל הַזֶּמֶן וְהַעֲבֵד לֹא נִפְדָּה, 40
וַיִּלָּךְ בְּלֹא תַמָּדָה.

יָגוֹן עַל מַכְאוֹבֵי נֹסֶף – וְמִי יִכְיֶלְנוּ?
וְאַנִּי אֲמַרְתִּי "הִנֵּה פְרִי דְרָכִי וְאוֹכְלֵנוּ –
אֵךְ זֶה חֲלִי וְאֶשְׁתָּנוּ".

אֶשְׁתָּנוּ וְאַחֲרֶיהָ לְצִיּוֹן מֵאַבְלִיָּה – 45
עַד יִשְׁמַח לֵב הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ
הַמֵּאִיר לְאֶרֶץ וְלִדְרֹתֶיהָ עָלֶיהָ.

ישעיהו תוכחות עלי חבר

פארמה, שם. גראה שפיוט זה לא הגיע אלינו בצורתו המקורית בהעתקה הנ"ל, אך באין לנו מקור נוסף לטקסט נאלצנו להדפיסו כמות שהוא. בראשי המחרוזות הרגילות (9, 12, 15, 24, 27, 30, 36, 39, 42) חתום: 'יהודה הלוי': בראשי המלים שבמחרוזות ה'קדוש' (18–19, 33) חתום: יהודה הלוי חזק. ברם, אחרי מחרוזות ה'קדוש' הראשונה יש מחרוזות שבה חתום כנראה השם 'יוסף' (21–23) ובסופו של הפיוט מצויה מחרוזת בלי כל חתימה (45–47).

25 ויפשונוני: אינו ברור בכתב-היד. 34 בכתב-היד: מעול רישון ודישון. 37 להשמיד עזרתה.

11 שמעו: יש' א, ב. 12 הציף: עיין באיכה ג, נד; הענישני כמידת חטאי. 13 שאונו: אלהים שקרע את הים. 14 על מאכס: עמ' ב, ד (ושם הנוסח: את תורת). 15 נפור: השווה יר' ג, יז. 17 זנח: הושע ח, ג. 18 ירדפו: מחרוזת ה'קדוש' פותחת חמיד במלה שבסוף המחרוזת הקודמת לה (עיין להלן 33, 45). 20 אולי: עמוס ה, טו (ושם הנוסח: יי אלהי). 22 סבלי: סכלותי. 23 פלגי: איכה ג, מח. 24 דוב אורב: איכה ג, י; האויב. שכולי: יש' מז, ט. 25 סורר: איכה ג, יא; מפזר סירים וקוצים. ויפשונוני: שם, ויפשונוני. 26 נשכה: יר' יג, יז. 27 אריה: יר' ד, ז; נבוכדנצר. 28–29, היו: הושע ח, ח. 30 פרוזן: זכ' ב, ח; שו' ה, ז; העם שישב מחוץ לחומות. 31 שלח: יש' י, טז. 32 גם: איכה ב, ט. 33 כאישון: דב' לב, יג; ישראל. 34 רישון ודישון: בר' לו, ל; אלופי אדום. 35 אליכה: הושע ב, ט.

עשרה שירים חדשים ליהודה הלוי

36 כפיר: יח' יט, ו; מוסב כאן גם על מלך בבל. 38 והלילו: עמוס ח, ג; ושירות ההיכל הפכו ליללה. 39 קו המדה: יר' לא, לח; כאן ר"ל: והרחיק ממני את הגמול כמידת מעשי הרעים. 40 ויכל: ונסתיים. 41 בלא חמדה: דהי"ב כא, כ; בלי קורת רוח. 42 ומוי יכילנו: יואל ב, יא. 43 ואוכלנו: עיין יר' יז, י; אצטרך לשאת בתוצאות מעשי. 44 ואשאנו: יר' י, יט; ואסבלנו. 45 מאבליה: אני, אחד מקהל אבלי ציון, ואולי יש לנסח: ואחיה (אל"ף פתוחה) לציון (=את ציון) מאבליה (בית קמוצה; מתוגותיה). 46 המתאבלים: יש' טו, י. 47 המאיר: האלהים, לפי לשון תפילת היוצר.

[ח]

[קינה לתשעה באב]

איכה יחידה בבנות שפחת עבדים נתנה,
איכה הקפף למספד קול שירה ורגנה,
איכה ולדי זרים הדימוני ועלי היו כולנה,
איכה היתה לזונה קריה נאמנה.

5 איכה דודי חמק ועבר ואין דורש שלומי,
איכה המיתי אשקיש ואידי קרוב – ורחוק תנחומי,
איכה היתה לי יכולת לראות באבדן מולדת אמי,
איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי.

איכה לענו לי צעירים ואחיה משל שצשועם,
10 איכה נתיק ביום חרונו המטיר עלי מטר ועם,
איכה יעיב באפוי יי את פת ציון, איכה זהב יועם,
איכה ישבה בדד העיר רבתי עם.

בדד ישבה ואין לה זולתה מחסה,
רוע מעללה אם תגל צוירי וטנוף המעשה,
15 שור כי אין בלתי היות לה מכסה,
יי אלהי פלה אתה עושה.

מביתה גורשתי ונטשתי, אהה, היצון,
ואהי לשפה ומשל ביד חומדי לצון,
אם אתה לא תשוב לעדתך ברצון,
20 על מי נטשת מעט הצאן.

לְנוֹת קֶדֶשׁ, אֱלֹהִי, שׁוֹכֵה וְחֹזֵר,
וְכִיּוֹם מוֹעֵד מְגֻרִי עַל מַעֲבֵדֵי גֹזֵר,
בְּהוֹפִיעֶה מִצִּיּוֹן וְנֶקֶם תִּאָּזֵר,
כִּי תִהְיֶה לְנֹר מַעֲרִיר לְעֹזֵר.

איכה יחידה בבנות

כ"י דה רוסי (פארמה) 1192 דף 80 ב, במדור לשבת איכה; ששון 493 דף 197 א (על פי תצלום שבמכון הצילומים הירושלמי ושם הכותרת היא 'אחרת' (=קינה). קינה זו הובאה במפתח לדיוראן יהודה הלוי, ש"ד לוצאטור ג, מס' 51. ועיין גם כן ש"ד לוצאטור, לוח הפייטנים ת 20, דיודון, אוצר, א 2894. — בראשי הטורים חתום: יהודה הלוי בר שמואל.

1 פארמה: שפחת עדרים. 3 בכה"י: ילדי. 6 ששון: אשקט ואזי קרוב. 7 פארמה: היות. 8 ששון: איכה. 9 פארמה: צעיריהם ואהי. 10 ששון: עלי ביום זעם. 11 פארמה: חסר 'איכה זהב יועם'. 13 ששון: איכה בדד; ואין לי בלתי. 14 ששון: איכה רוע מעללי; ותנוף (!). 15 פארמה: חסר 'היות לה מכסה'; ששון: אין זולתך. 16 פארמה: אלהי הכלה. 17 פארמה: גורשתי הושתי חיצון. 19 ששון: תשוב אל ביתך. 20 פארמה: חסר 'מי'. 22 פארמה: חסר 'מועד'; ששון: על כל; תגזור. 24 פארמה: חסר 'כי'.

2 ההפך: הצורה על פי איוב ל, טו; לעניין עיין איכה ה, טו. 3 הדימוני: איוב ח, יד; החריבוני. כולנה: בר' מב, לו, כל האסונות פגעו בי. 4 איכה: יש' א, כא. 5 דודי: שה"ח, ו; הקב"ה. 6 ואירי קרוב: דב' לב, לה. 7 לראות: אסתר ח, ו. 8 איכה: אסתר, שם. 9 צעירים: השווה איוב ל, א. ששועם: מש' ח, י; כאן: צחוקם. לעניין עיין דב' כח, לו. 11 איכה: איכה ב, א. יועם: איכה ד, יא. 12 איכה: איכה א, א. 14 מעללה: יש' א, טז; שמא מוטב להגיה: מעלליה. 15 מכסה: בהוראת מגן ומסתור. 16 יי: יח' יא, יג. 17 ונושתי: יש' לב, ד. חיצון: געזבתי בחוץ. 18 לשפה: עיין דב' כח, לו. 20 על מי: ש"א יז, כח. 21 לנוה קדש: שם' טו, יג; לציון. וכיום: איכה ב, כב; וביום שנקבע הטל על אויבי את האימות שנועדו לי. 23 בהופיעך: תה' ג, ב; כשתתגלה בזהרך. תאזור: עיין יר' נט, יז; תה' צג, א. 24 כי: ש"ב יח, ג. 'מעיר' מוסב על ציון שבטור הקודם.

[ט]

[סליחה]

(————— / —————)

בְּצָרוֹתִי / וְקוֹרוֹתִי / אֶל אֵל אֲשֶׁא עֵינִי,
וּמִמּוֹקְשִׁי / בְּמִר נַפְשִׁי / אֶקְרָא שׁוֹכֵן מְעוֹנִי,
וְאִם אֵיךְ / מִצָּרָה — / יִשְׁבִּינִי רַעֲיוֹנִי:
מִמֶּצֶר / וְגַם בְּצָר / לָכֵה, קִנְיָה אֵל יי,
חֹזֶק וְנֶאֱמָץ לְבָבְךָ / וְקִנְיָה אֵל יי!

5

עשרה שירים חדשים ליהודה הלוי

יֵד יִשְׁעֶךָ לֹא קָצְרָה, / אֵל, מִפְּדוֹת עַמֶּךָ,
כִּי עַמֶּךָ הִחֲסֵד / וְהִרְבֵּה פְּדוֹת בַּעֲצֻמֶּךָ,
וְאִם לֹא לָנוּ, יי, / תֵּן כְּבוֹד לְשִׁמְךָ.
לְחֵם אֶת לֶחְמִי וְשִׁפּוֹךְ / עָלֵיהֶם אֶת זַעְמֶךָ,
וּלְעַמֶּךָ לְגִחְלָתְךָ / זְכוֹר רַחֲמֶיךָ, יי!

10

הִמְמַנִּי פְּרִיץ חַיֹּת / וְשֹׁבֵר אֶת עַצְמוֹתִי,
וְחֲטָאֵי הַסִּיּוֹרֵנִי / בְּיָדוֹ וְרוֹב אֲשָׁמוֹתִי,
וְנִלְאִיתִי וְלֹא אוֹכַל / וְנִשְׁוֹא מוֹסֵר כְּלָמוֹתִי.
לְבוֹשׁ נָא בְּגָדֵי נֶקֶם / לְנֶקֶם אֶת נִקְמוֹתִי,
וְגַעַר בְּשׁוֹטְנֵי וִיכְלֹ / מִגְּעַרְתֶּךָ, יי!

15

וְחֹזֵר יַעַר סָעֵר / עָלִי לְהַפִּיצֲנִי
וּכְדוֹב שְׂכוֹל אַחַז / בְּעָרְפִי וּפְצָפְצֲנִי.
פְּדִנִי מִיַּד רָשָׁע / וּמִיַּד נָכֹל פָּצְנִי,
וּמִרְשַׁת זֶו טָמֵן / לִי חֲגָם חֲלָצִנִי
וּבְצֵת אֶפְסָה עֲשֵׂה בּוֹ / לְמַעַן שְׁמֶךָ, יי!

20

דְּרִשְׁתִּיךָ מִמֶּצֶר, / וְחִקְשִׁיכָה לְקוֹל שׁוֹעִי,
כִּי אֶתָּה צוֹר מִחֲסִי / וּמִצְוֹדֹתִי וְסִלְעִי
כִּי אֲשִׁיב בַּחֲשֶׁךְ — / אֶתָּה אוֹרִי וְיִשְׁעִי.
רְאֵה כִּי אֶרְבּוֹ לְנַפְשִׁי / יָדִים וְשִׁמְחוֹ בְּצִלְעִי —
וּבֶךָ חֲסִיתִי, כִּי / טוֹב לְחִסּוֹת בֵּינִי.

25

תִּחְזַק מִגֵּן וְצִנָּה, / אֵל, קוֹמָה לְעֹזְרָתִי,
וְהִרְק לְקִרְאָת רֹדְפִי / תְּנִית, וְעוֹרָה לְקִרְאָתִי,
וְאֵל נָא תַעֲמֹד בְּרַחֲוֶךָ / לִי לְעֹתוֹת צָרָתִי,
וְיוֹם אֲגִיד תִּגְרַת צָר / פְּדִנִי מִמְּגוֹרָתִי,
וּרְאֵה כִּי לִישׁוּעָתְךָ / קוֹיָתִי, יי.

30

בְּרִשְׁת טָמְנוּ רַשָּׁעִים, / אֵל, תִּלְכּוֹד אֶת רִגְלָם
וּפְתָאוֹם הִבֵּא עָלֵיהֶם / יוֹם רָעָה לְהַפִּילָם,
לְמַעַן יִדְעוּ עוֹצֵם / יָדְךָ עַמִּים כָּלָם,
וְלִירִאָיָה תִתֵּן / בְּרִית שְׁלוֹם עַד עוֹלָם
וּבְנִפּוֹל אוֹיְבֵי יי — / יִתְנוּ צִדְקוֹת יי.

35

חיים שירמן

תִּקְוִי וּמִנֵּת תִּלְקִי, / פִּדְנִי מִבּוֹר שְׁאוֹנִם
יוֹם מְשֻׁנָּה שְׁבֵרוֹן / תִּשְׁבּוֹר מִשָּׁה גְּאוֹנִם
וְהַצְמִיתִם בְּרַעְתֶּם / וְהָשִׁב עֲלֵיהֶם אוֹנִם
וְהִכִּינָה אֵיד לְצִלְעָם / וְיִהְיֶה רָעַב אוֹנִם -
וְיוֹם תִּרְאִינָה עֵינֵי / שׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ בֵּינִי! 40

בצרותי וקורותי

שוקן 23 דף 56 ב (במעמד ליל שבעה-עשר) ורשום עליה 'סליחה נו' יצו האל'; ברלין 180 אף 68 א (ליל י"ז) ורשום עליה 'נו' יצו האל'. רשום אצל לאגדטהוט, עמודי העבודה 72; אוצר השירה הפיוט ב, 1286.
במחרוזת הראשונה יש חלוקה לצלעות בעלות חרוזים פנימיים ואין כדוגמתם בהמשך הפיוט. בראשי המחרוזות ב-1 חתום 'יהודה', במחרוזות 2 חתום 'בר' ויתכן שבהמשך היה פעם חתום 'שמאל' והנוסח נשתבש; במחרוזות 3 חתום 'חזק'.
5 טור זה חסר בכתב-יד ברלין ויתכן שאיננו אלא תוספת המצעת. 9 שוקן: זעמיד.
10 שוקן: ולנחלתך. 23 ברלין: וכי אשב. 29 שוקן: תגרת צרי. 31 ברלין: רשעים אלי. 37 בכ"י: משנה ושברון. 38 שוקן: והשיב.

1 וקורותי: בר' מב, ב; ופגעיי. 2 וממוקשי: וכשאני נלכד בפת. 4 קוה: תה' כז, יד. 5 חזק: כנ"ל. 6 לא קצרה: יש' ג, ב. 7 והרבה: כלשון תה' קל, ז. 10 זכור: תה' כה, ו. 11 פריץ חיות: יש' לה, ט; לפי רש"י מכוון לחזיר מיער (תה' פ, יד) ונדרש על אדום, או לאריה מסובבו (יר' ד, ז) והוא נבוכדנצר. 13 מופר: איוב כ, ג; היסורים. 15 מגערתך יי: תה' יח, טז. 16 סער: חב' ג, יד: הסתער. 17 וכדוב שכול: הושע יג, ח; כועס ואכזר. ויפצצני: איוב טז, יב; וישברני. 19 חנם: משלי א, יז: מבלי שאחוש במלכודת. 20 למען: עיין יר' יד, ז. 24 בצלעי: תה' לה, ט; בחליי. 25 טוב: תה' קיח, ח. 27 והרק: תה' לה, ג; והוצא. 28 ברשק: תה' י, א. 29 ממגורתי: מפחד. 30 לישועתך: בר' מט, יח. 31 ברשת: תה' ט, טז. 35 יתנו: שו' ה, יא. 36 מכור שאונם: תה' מ, ג; של האויבים. 37 משנה: יר' יז, יח; גאונם: עיין יש' יד, ה; גאונתם ורשעותם. 38 אונם: (תה' צד, כג) גמול חמסם. 39 לצלעם... אונם: איוב יח, יב; לאשתם... בנם, לפי התרגום וכמה מפרשים. 40 שוש: יש' סא, י.

[י]

[על מנבל פיו]

קִנְיָה בְּשֵׁם בָּטוֹב טַעְמוֹ וְרִיחוֹ - / קִנְיָה מִשְׁפִּיל בָּטוֹב טַעְמוֹ וְרִיחוֹ.
בָּעֵת תִּמְצָא אֲנוֹשׁ מִשְׁפִּיל בְּחִכְמָה / וּבְשֹׂאֵר מַעֲשֵׂיו הוֹלֵךְ נִכְחַה
קְלִיפֶת פִּעְלֵהוּ תִּזְרֹק וְתִנְשֶׁה / וְעַל שְׁכֻלֵּהוּ הִיָּה מִשְׁפִּים לִפְתָּחוֹ.
בְּחֻבֶּךָ תַּעֲלִים מוֹמוֹ וְדִפְיוֹ, / וְאֵל כָּל שׁוֹאֲלֵיו סִפֵּר שְׁבָחוֹ.
5 רָאָה כָּל מוֹשְׁלֵי עוֹלָם בְּמוֹרֶד / וּבְמִרוֹמֵי זְבוּל מוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ,

עשרה שירים חדשים ליהודה הלוי

וְעִרְךָ כָּל מִנְבֵּל פִּי - כְּמִקְיָא / בְּחִיק רַעְיוֹ וּבֵא בָאֲשׁוֹ וְסָרְחוֹ,
כְּפִשְׁפֹּשׁ זֶה אֲשֶׁר אָרְכוֹ כְּרָחְבוֹ / וְכָל הַמּוֹלִלֹ מִיַּד יְרִיחוֹ.
נִצּוֹר עַל דֶּל שְׁפָתֶיךָ כְּבוֹד כָּל / וְעַל דְּפִים בְּנֵה חוֹמַת יְרִיחוֹ,
יִשְׁלַם אֶל גְּמוּלָה כָּל אִישׁ מְקַלֵּל / גְּמוּלָה שְׁמַעֲיָ אֲשֶׁר קָלַל מְשִׁיחוֹ.

קנה כושב

ששון 590, עמ' 109: 'עוד להר' יהודה הלוי ז"ל'. — שיר בגנותו של איש המנבל את פיו. כתב-היד מטושטש בהרבה מקומות. 4 בחובך: מטושטש. 6 רעיו ובא: אינו ברור. 8 ספק 'דפים', ספק 'רעים'.

1 טעמו וריחו: הם הקובעים את איכותו. 2 נכוחו: יש' גז, ב; 3 קליפת: עיין במלון בן-יהודה ק 5971 (על פי 'בחינת עולם'). מְשִׁיכִים לפתחו: עיין ברכות כח, א: אני ואתה נשכים לפתחו. 4 בחובך: איוב לא, לג; בחיקך. 5 ברוחו: השווה אבות א, ד: איתו גבור חכום את יצרו. 7 כפשפש: נדה נח, ב: פשפש זה ארכו כרחבו וטעמו כריחו, ברית כרותה לו שכל המוללו מריח בו; מוללו: עיין מש' ו, ג; המועד אותו. 8 דל: תה' קמא, ו; דלת; דפים: דברי הדופי הטמונים מאחוריהם. 9 משיחו: שמ"ב יט, כב; את דוד המלך.